Skalbaggar i ihåliga ädellövträd - Två nya arter för Sverige jämte återfynd av kortvingarna *Hypnogyra glabra* (Nordmann) och *Meliceria tragardhi* (Palm)

NICKLAS JANSSON & STIG LUNDBERG

Jansson, N. & Lundberg, S.: Skalbaggar i ihåliga ädellövträd - Två nya arter för Sverige jämte återfynd av kortvingarna *Hypnogyra glabra* (Nordmann) och *Meliceria tragardhi* (Palm). **[Beetles in hollow broadleaved deciduous trees - Two species new to Sweden and the staphylinid beetles (Coleoptera: Staphylinidae) *Hypnogyra glabra* and *Meliceria tragardhi* found again in Sweden.]** – Entomologisk Tidskrift 121 (3): 93-97. Lund, Sweden. 2000. ISSN 0013-886x.

During 1994-98 beetles were caught with window traps and pitfall traps in and around old hollow broadleaved deciduous trees in the provinces of Östergötland, Närke and Västmanland, in Sweden. The most remarkable species were *Dimetrota europaea* (Likovsky) (Staphylinidae: Aleocharinae) and *Aulonothroscus brevicollis* (Bonvouloir) (Throscidae), both new to Sweden. The surprising rediscovery of *Meliceria tragardhi* (Palm) (Staphylinidae: Pselaphinae) and *Hypnogyra glabra* (Nordmann) (Staphylinidae: Xantholininae), both presumed to be extinct in Sweden, was also made.

Nicklas Jansson, Zederslundsgatan 16, SE-591 31 Motala, Sweden.
Stig Lundberg, Rektorsgatan 5, SE-972 38 Luleå, Sweden.

Bakgrund

Inventeringar av vedlevande skalbaggar har under 1993-98 genomförts på ett 80-tal lokaler med gamla ekar och andra ädellövträd i Östergötlands, Örebro och Västmanlands län. Dessa undersökningar har utförts av N. Jansson, oftast på uppdrag av länsstyrelser och kommuner i regionerna. Huvudsyftet med inventeringarna har i de flesta fall varit att värdera områdena med avseende på vedlevande skalbaggar. Under studierna har en mängd intressanta fynd gjorts (Jansson & Antonsson 1995, Jansson 1996a, 1996b, 1997a, 1997b, 1997c, 1998a, 1998b, 1999a). Syftet med denna uppsats är att presentera några av de mest anmärkningsvärda fynden.

Ekmiljöer har i alla tider varit populära och tacksamma att samla i, då de ofta är väldigt artrika och hyser många stora och vackra arter. Under dessa inventeringar har totalt 890 olika arter bestämts och av dem är 106 upptagna på rödlistan för hotade arter (Gärdenfors, 2000). Man kan dock konstatera efter dessa studier att det fortfarande finns mycket kvar att upptäcka. Här beskrivs fyra av de funna arterna: kortvingen *Dimetrota europaea* (Likovsky, 1984) (Aleocharinae) och småknäpparen *Aulonothroscus brevicollis* (Bonvouloir, 1859) (Throscidae) nya för Sverige, samt kortvingarna *Meliceria tragardhi* (Palm, 1938) (Pselaphinae) och *Hypnogyra glabra* (Nordmann, 1837) (Xantholininae) som antagits vara utdöda i landet.

Metodik

Två typer av fällor har använts vid inventeringarna. Dels en fönsterfälla (även kallad barriärfälla), som består av en genomskinlig plexiglas-skiva med måtten 50 x 30 cm och en bakform av aluminium med måtten 30 x 12 x 6 cm monterad undertill. Dels en fallfälla som utgjorts av en

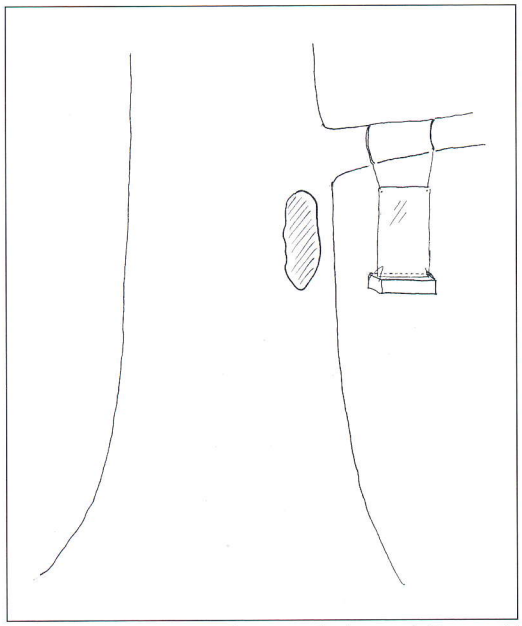

Fig. 1. Placeringen av de använda fönsterfällorna vid inventering av vedskalbaggsfaunan i miljöer med gamla ädellövträd.

Location of the window traps during this study for catching beetles around old, hollow oak trees.

plastburk med en diameter på 6 cm och ett djup på 7 cm. Fönsterfällorna monterades upp på 1,5-7 meters höjd under någon gren på ekarna, men alltid i närheten av en stamhålighet, en ticka eller ett rötangripet parti på stammen (Fig. 1). Fallfällorna grävdes ned i mulmen inuti ekarnas håligheter på en höjd av 0-8 meter, med burkens öppning i nivå med mulmytan (Fig. 2). Båda fälltyperna fylldes till hälften med en vätska bestående av 50 % vatten, 50 % glykol för konservering och några droppar diskmedel för att eliminera ytspänningen. I lågt placerade fällor tillsattes även några droppar av det illasmakande ämnet bitrex för att undvika att djur skulle dricka av vätskan.

Fällorna placerades ut i början av maj och togs in i början av september. De vittjades en gång i månaden under säsongen. Vid vittjningen silades de infångade insekterna bort från fångstvätskan med hjälp av en finmaskig tesil. Fångstvätskan återanvändes och om så behövdes, som

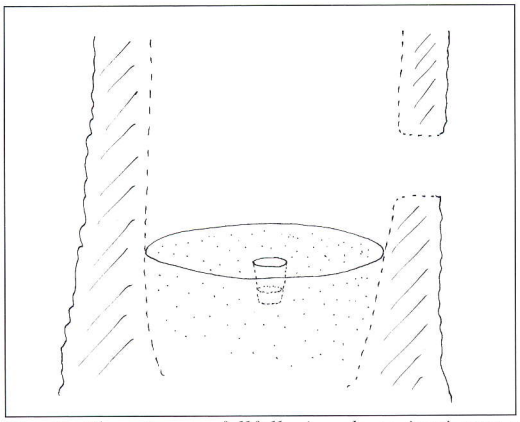

Fig. 2. Placering av fallfälla i mulmen inuti grova ädellövträd för fångst av hålträdslevande skalbaggar.

Location of pitfall trap in wood mould inside hollow broadleaved trees for catching beetles.

efter kraftigt regn, fylldes extra glykol på.

Bestämningen av infångade skalbaggar har begränsats till vedlevande arter. Största delen av materialet har bestämts av Jansson men en del av materialet, främst familjerna kortvingar (Staphylinidae), rötsvampbaggar (Eucnemidae) och småknäppare (Throscidae) har bestämts av Lundberg. En annan del av materialet, i huvudsak bestående av knäppare ur släktena *Ampedus* och *Melanotus* samt familjerna mycelbaggar (Leiodidae), fuktbaggar (Cryptophagidae), glattbaggar (Scydmaenidae) och underfamiljen klubbhornsbaggar (Pselaphinae) har bestämts av Rickard Andersson. Mikael Sörensson har bestämt fjädervingarna (Ptiliidae) och Per Wilander klokryparna (Pseudoscorpionida).

Det var vid Lundbergs arbete som *Dimetrota europaea*, *Hypnogyra glabra* och *Aulonothroscus brevicollis* påträffades, medan *Meliceria tragardhi* påträffades av R. Andersson.

Resultat

Kortvingen *Dimetrota europaea* har fångats vid två tillfällen. Det första fyndet gjordes i en fallfälla placerad i en ihålig ek vid Bjärka Säby 20 km söder om Linköping i Östergötland. Fallfällan där exemplaret togs sattes ut den 1:a och tömdes den 15:e maj 1994. Eken stod ganska fritt men stammen var ej solbelyst. Stammen

mätte 85 cm i brösthöjdsdiameter. Hålet där fällan placerades i var riktat åt norr på ca 4 meters höjd och mulmen var finkornig, rödbrun och ganska torr. Ett individrikt samhälle med myran *Lasius brunneus* bebodde håligheten. Arten hade gott sällskap av andra fina hålträdsdjur, då det i samma fälla under säsongen även hittades klubbhornsbaggarna *Batrisodes adnexus* (Hampe) och *Plectophloeus nitidus* (Fairmaire), stumpbaggen *Plegaderus caesus* (Herbst), knäpparna *Ampedus hjorti* (Rye), *A. cardinalis* (Schiödte) och *Procraerus tibialis* (Locardaire) samt fuktbaggen *Cryptophagus micaceus* (Rey) och svartbaggen *Allecula morio* (Fabricius). Dessutom påträffades de båda ovanliga klokryparna *Larca lata* (Hansen) och *Allochernes wideri* (C.L. Koch). I Bjärka Säby-trakten finns ett stort sammanhängande eklandskap (Antonsson & Wadstein 1991). I de närmaste omgivningarna står ca 250 ekar med en brösthöjdsdiameter på över 1meter, varav ca 170 har någon form av hålighet med mulm (Jansson 1998c).

Även det andra fyndet gjordes i en fallfälla, utsatt mellan den 10:e juli och den 4:e augusti 1996, i en ihålig ek, denna gång vid Slefringe, 1 km öster om Åtvidaberg i Östergötland. Denna fallfälla var placerad i ett murket rotben ca 1 dm över markytan. Mulmen var mörkt brun, fuktig och snuslik. Eken är en verklig bjässe med en stamdiameter på nästan 2 m i brösthöjd. Den står ganska fritt i en betad hage med många andra ekar, dock inte så många med håligheter. I omgivningarna kring Åtvidaberg och kring godset Adelsnäs finns det dock totalt flera hundra gamla ihåliga ekar. Andra arter som fångades i samma fälla var bl.a. kortvingarna *Zyras limbatus* (Paykull), *Alaobia sodalis* (Erichson), tjuvbaggen *Ptinus fur* (Linnaeus) och barkglansbaggen *Rhizophagus cribratus* (Gyllenhal). *Dimetrota europaea* är närmast känd från Finland, där den enligt Palm (1970, som *Atheta livida*) är utbredd huvudsakligen i de södra och sydöstra delarna. Arten är mest funnen under fuktiga löv på hösten i lundartade bestånd med björk och särskilt asp. Den har också anmälts från Fjärås i Halland (Ericsson 1899), men exemplaren har visat sig vara felbestämda.

Småknäpparen *Aulonothroscus brevicollis*, som tidigare närmast endast är känd i ett enda exemplar från Finland (Jyrki Muona in litt.), har plockats fram ur fångstmaterialet i ett 60-tal exemplar från 1994 till 1998, flertalet ur materialet från Östergötland, men också i 2 exemplar från Västmanland (Kungsör). Flertalet av djuren har erhållits i fönsterfällor under maj-juni men även i fallfällor inne i ekarna som varit placerade från marknivå upp till 6 meters höjd.

Två exemplar erhölls även i två fönsterfällor i nordvästra Lettland då Jansson inventerade en ask- och almdominerad lövskog 1997 (Jansson 1999b).

Andra skalbaggsarter, som varit vanligt förekommande i samma fallfällor, är läderbagge (*Osmoderma eremita*) (Scopoli), fuktbaggen *Cryptophagus quercinus* (Rey), svartbaggarna *Prionychus ater* (Fabricius), *Pseudocistela ceramboides* (Linnaeus) och *Allecula morio* (Fabricius) och trädbaggen *Scraptia fuscula* (Müller). De ekar där *Aulonothroscus brevicollis* ramlade i fallfällorna var grova (1-2 meter i brösthöjdsdiameter). Däremot varierade graden av solexponering, från helt fristående ekar till beskuggade. Arten skiljes lätt från övriga svenska småknäpparare på att ögonen saknar inskärningar. Ytterligare en *Aulonothroscus*-art, *A. laticollis* (Rybinsk), är känd från sydöstra Finland, men endast i ett exemplar.

Kortvingen *Hypnogyra glabra* (Fig. 3, nästa uppslag) tas upp som *Xantholinus glaber* i Palm (1963) som ytterst sällsynt och endast tagen i Skåne och Småland på 1800-talet. Thomson (1860) anger sålunda ett fynd av arten hos myran *Formica rufa* vid Ringsjön och Palm har i Jugoslaviens ekskogsområden tagit flera exemplar i ihåliga ekar tillsammans med åtelbaggen *Dreposcia umbrina* (Erichson), kortvingen *Quedius truncicola* (Fair & Laboulbene) och knäpparen *Elater ferrugineus* (Linnaeus) jämte andra urskogsrelikter.

Inte mindre än ett 20-tal exemplar påträffades i materialet från fällorna i Kungsör, Västmanland. De flesta exemplaren fångades under juni månad men några även i mitten av augusti 1996. Totalt var det 7 av 19 utplacerade fönsterfällor och och 3 av 22 fallfällor där djuren fångades. Av dessa fällor satt 2 i lindar och 8 i ekar. Alla träden stod fritt i betad hagmark utan igenväxning av sly och yngre träd, flertalet solbelysta

Fig. 3. Den hålträdslevande kortvingen ***Hypnogyra glabra*** *(Nordmann) som återfanns 1996 i Kungsör, Västmanland, i och kring ihåliga ekar och lindar. Foto: Bengt Samuelsson.*

The rove beetle ***Hypnogyra glabra*** *(Nordmann) rediscovered in Kungsör, Västmanland 1996 in and around hollow oak and lime trees.*

under någon del av dagen. I området fanns mycket gott om gamla grova ekar och lindar (Fig. 5). Andra vedlevande skalbaggsarter, som återfanns i de tre fallfällorna, var bl.a. guldbaggen *Liocola marmorata* (Fabricius), knäpparna *Ampedus nigroflavus* (Goeze) och *A. hjorti* (Rye), svartbaggen *Prionychus ater* (Fabricius), trädbaggen *Scraptia fuscula* (Müller) och myran *Lasius brunneus (Latr.)*. Av de 10 träden där arten påträffades var det bara 1 som beboddes av myror ur *Formica rufa* gruppen.

Klubbhornsbaggen *Meliceria tragardhi* (Fig. 4) beskrevs av Palm (1938) efter två honor, som togs under barken på en grov ek stående på ett område som översvämmats i samband med regleringen av Dalälven. I denna studie påträffades arten i en fallfälla som placerats i mulmen på en ihålig ekgren i trakten av Viby i Närke sommaren 1997. Fällan som djuret hittades i satt utplacerad mellan den 27 juni och 21 juli. Grenen var ca 20 cm i diameter och satt 4 meter över marken. Mulmen var mörkt brun, fuktig och bestod mestadels av spillning efter läderbaggens larv (*Osmoderma eremita*). I området fanns ca 100 grova ekar varav en betydande andel var ihåliga. De enda andra arter som togs med samma fälla var kortvingen *Hapalarea melanocephala* (Fabricius), stumpbaggen *Plegaderus caesus* (Herbst), fuktbaggen *Cryptophagus badius* (Sturm) och svartbaggen *Prionychus ater* (Fabricius). Sållning av mulmen från samma håligheter har även gett kortvingearterna *Euplectus karsteni* (Reichenbach), *E. nanus* (Reichenbach) och *E. fauveli* (Guillebeau). Ett fynd har nyligen också rapporterats från Lettland (Barshevskis muntl.). Även den togs i en fälla. Alla de hittills funna exemplaren (4 st) är honor, så hanen är fortfarande obeskriven.

Fig. 4. Klubbhornsbaggen ***Meliceria tragardhi*** *(Palm) återfunnen 1996 vid inventeringar kring gamla ekar i Örebro län. Foto: Bengt Samuelsson.*

The short-winged mould beetle ***Meliceria tragardhi*** *(Palm) rediscovered around old oak trees in the province of Örebro in 1996.*

Andra arter av släktet *Meliceria*, bl. a. *M. sulciventris* (Guillb.) som förekommer i södra Europa, anges leva i vitrötad döende rotved upp till en meter ner i jorden. Denna typ av ved fanns också i anslutning till håligheten.

Tack

Vi tackar Roger Pettersson, Thomas Ranius, Mikael Sörensson och Ragnar Hall för goda synpunkter på manuskriptet, Bengt Samuelsson för fotografering av djuren och Kjell Antonsson som varit med och initierat vissa delar av studien.

Fig. 5. Miljön för kortvingen ***Hypnogyra glabra*** *(Nordmann) vid Kungsör i Västmanlands län. Foto: Nicklas Jansson.*

The habitat where the rove beetle ***Hypnogyra glabra*** *(Nordmann) was found near Kungsör in Västmanland.*

Litteratur

Antonsson, K. & Wadstein, M. 1991. Eklandskapet - En naturinventering av hagar och lövskogar i eklandskapet S. om Linköping. Rapport från Länsstyreslen i Östergötland.

Ericsson, I.B. 1899. För Skandinavien nya coleoptera. – Ent. Tidskr. 20: 281-283.

Gärdenfors, U. (ed) 2000. Rödlistade arter i Sverige 2000 - The 2000 Red List of Swedish Species. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

Jansson, N. 1996a. Vedskalbaggsfaunan i tre ekområden i Norrköping. Natur i Norrköping 1:96. Tekniska kontoret. Norrköpings kommun.

– 1996b. Vedskalbaggar i Motala tätort. Natur i Motala 1997:1. Motala kommun.

– 1997a. Vedskalbaggsfaunan i några ekhagar i Kungsör. Länsstyrelsen Västmanlands län.

– 1997b. Vedskalbaggsfaunan i två ekområden i Örebro län. Länsstyrelsen Örebro län.

– 1997c. Vedskalbaggar i två områden med gamla ekar i Norrköpings kommun. Natur i Norrköping 2:97. Park- och naturkontoret, Norrköpings kommun.

– 1998a. Vedskalbaggsfaunan i sex områden med gamla ädellövträd i Örebro län. Länsstyrelsen Örebro län.

– 1998b. Vedskalbaggsfaunan kring gamla ekar på militära övningsfältet söder om Linköping i Östergötlands län. Länsstyrelsen Östergötland, 1998:5.

– 1998c. Miljöövervakning av biotoper med gamla ekar i Östergötland. Länsstyrelsen Östergötland. 1998:1.

– 1999a. Vedskalbaggsfaunan i tio områden med gamla ädellövträd i Örebro län. Länsstyrelsen i Örebro län.

– 1999b. Studies of the beetle fauna in Slitere State Nature reserve in Latvia. Länsstyrelsen Östergötland. Rapport 1999:2.

Jansson, N. & Antonsson, K. 1995. Eklandskapet som miljöövervakningsobjekt. Metodutveckling på uppdrag av Naturvårdsverket. Länsstyrelsen Östergötland.

Palm, T. 1938. *Meliceria tragardhi* n. sp. (Col. Pselaphidae). – Ent. Tidskr. 59:87-90.

Palm, T. 1963. Svensk insektfauna, 9. Skalbaggar, kortvingar. Häfte 3. Entomologiska föreningen, Stockholm.

Palm, T. 1970. Svensk insektfauna, 9. Skalbaggar, kortvingar. Häfte 6. Entomologiska föreningen, Stockholm.

Thomson, C.G. 1860. Skandinaviens Coleoptera. Tomus II. Lundae.